

PJESNIČKE POSLANICE ĐURA HIDŽE DUBROVČANINA

Mnogi naši latinisti 18. i 19. stoljeća pisali su pjesničke poslanice na latinskom i našem jeziku. U njihovoj dikciji mjestimično možemo utvrditi uticaj Horacijevih *Sermones*, dok im tematika nije specijalno horacijevska. Na prvi pogled, doduše, na osnovu metrike a i tematike mogli bismo pomišljati na direktan uticaj Horacija, ali je vjerojatnije da se radi o uticaju prakse u drugim evropskim književnostima i o modi onoga vremena. Tako moramo prosuđivati epistule Rajmunda Kunića¹, Bernarda Zamanje², Džona Rastića (Resti)³, Đura Ferića⁴ i drugih. Od svih pjesničkih poslanica najzanimljivije su, a imaju i najveću vrijednost one Bernarda Zamanje, koje još nisu dovoljno proučene. Iz mnogih pjesničkih poslanica naših latinista upoznajemo prilike onoga vremena kao i ličnosti pojedinih autora. Oni često u ležernom tonu opisuju svakodnevne događaje, iznose svoja mišljenja o nekim stvarima iz privatnog i društveno-političkog života. Mada njihov sadržaj često privlači naš interes, zbog našeg nedovoljnog poznavanja historije onoga vremena kao i zbog ponekih nerazumljivih aluzija nije uvijek moguće njihovo potpuno razumijevanje.

U ovom članku ćemo prikazati pjesničke poslanice Đura Hidže, jer to dosad nije učinjeno. U drugoj polovini prošlog stoljeća objavljene su samo tri njegove poslanice na našem jeziku⁵, dok su druge ostale u rukopisima. Od latinskih pjesničkih poslanica njegovih nije objavljena nijedna, a nije se ni znalo da li postoje rukopisi tih pjesama. Neke sam našao u autografu među nezavedenim rukopisima Male braće u Dubrovniku, neke pak u Naučnoj biblioteci, a za neke sam se služio i prepisom Luke Pavlovića u Državnom arhivu u Dubrovniku.

¹ Vidi npr. rukopis 1156 biblioteke Male braće u Dubrovniku; isp. i Ž. Puratić, *O nekim neobjavljenim radovima Rajmunda Kunića*, Živa antika XIII—XIV, Skopje 1964, str. 231—232.

² *Epistolae B. Zamae scriptae anno 1795—1796*; has excudebat Venetiis Antonius Curti Jacobi f. Neke od njih (4) nalaze se u izdanju koje je priredio god. 1830. F. M. Appendini: *Carmina selecta*. Vidi i moj članak u Živoj antici god. 1965.

³ Isp. izdanje njegovih Carmina, Padova 1816. Vidi i moj člančić: *Đuro Hidža i Junije Resti*, Živa antika god. 1965.

⁴ Poznate su ove njegove štampane epistule: Ad J. Müller (1798), Ad M. Denisium (1798), Ad J. Bajamontium (1799).

⁵ Isp. Program dubrovačke gimnazije za god. 1871/72; Slovinac god. 1882; vidi i Kombolovu *Povijest*², str. 388.

Hidžine *Sermones*, kako on sam naziva neke svoje poslanice, svojim tonom podsjećaju na Horacijeve *Sermones* sa sadržajem iz svakodnevnog života. U jednom nezavedenom rukopisu Male braće čitamo Hidžinu pjesmu *sermo ad amicum*. Sadržaj je interesantan, ali mjestimično i nerazumljiv. Teško je odrediti na koga je i u koje vrijeme pjesma bila adresirana. Iz sadržaja ove pjesme kao i iz poznate elegije njegove o liječničkom zvanju⁶ saznajemo da naš pjesnik nije baš volio svoje zvanje i da je od malena želio biti redovnik (franjevac). U početku pjesme govori se o pasiji nekih tadašnjih ljudi za putovanjima i upoznavanjem stranih zemalja. Ali, kaže, mnogima to nije moguće (st. 1—24), a ni njemu koji se je morao posvetiti medicini:

Fortuna illyrica raptum seiunxerat urbe
Et me felsineo clausit munimine, clausum
tradidit Hippocrati verbisque affata magistrum:
O mihi care quidem, primis te semper ab annis
Excolui, venerande Senex, gremioque fovebam;
Scis bene quod nostro pendent examine fata. (25—30)

Još kao dječaka privlačio ga je redovnički život⁷:

.....sors obtulit illis
(Quo melius nihil est) alieno vivere sumptu
Atque impune alias possunt consumere fruges
Otia sectantes, metuunt non classica Martis.
Illos non terrent caeli pelagique tumultus. (55—59).

Dok drugi, kaže, proživljavaju teške ratne strahote (60—69), redovnički je život uvijek bezbrižan:

Intus pontificum consurgunt ordine mensae
Quas sub rege suo numquam Trinacria vidit.
Stare coronatis spumantia cimbria vino
Cornibus aspicias, quae circum devota iuventus
Sideribus, similis Saliorum, carmina laeta
Voce canit tremula
..... (70—75).

S druge strane opet opažamo kako ostale ljude muče razne bolesti. Oni svoju bol ublažuju pričanjem raznih zgoda i avantura (st. 86—103). Redovnici, međutim, imaju i mogućnost da putuju po svijetu, da vide svjetska čuda koja nije vidio ni Odisej:

Dum per lustra duo turbati murmura Nerei
Et Lestrigonias sedes et regna Gigantum
Pertulit insidiasque tuas evasit, Filia Solis (111—113).

⁶ Isp. Program dubrovačke gimnazije za god. 1871/72; Liječnički vjesnik za god. 1957, str. 277.

⁷ Možda Hidža šaljivo hoće da istakne lagodan život ondašnjih redovnika.

Mladi redovnički novaci često su trpjeli ne upoznavši ljubav:

Quod sors surripuit nunc donavere cuculli.

Kamo sreće, kaže pjesnik, da sam i ja postao redovnik. *Sermo* završava:

Prosequer, sed me consueta ad munia Caus
Iam vocat Hippocrates subitoque secedere iussit
Saltibus Aonidum. Valeant valeantque Camaenae
Et Phoebus valeat, cum Phoebos, care, valeto!

Druga pjesma pod naslovom *sermo 1* (u prepisu Luke Pavlovića u Drž. arhivu *Ad NN Umblae aestivantem carmen 1*) sačuvana je također u autografu među nezavedenim rukopisima Male braće. Rukopis sadrži dvije pjesme, *sermo 1*: *sermo 2*⁸. Ni ovdje nismo sigurni na koga je pjesma bila adresirana. Moglo bi se pomišljati na Matu Đordića i Džona Rastića. Oni su, naime, često boravili u Rijeci dubrovačkoj gdje su imali svoje vile. U prvom dijelu pjesme slika se pejzaž Rijeke (Umble). Pjesnik osobito ističe svjež zrak i zdravu vodu:

Haud qualem urbanus pariter bibit incola mecum
Quaeque ortu in primo pura est et frigida, sed, dum
Defluit effosi cava per declivia montis,
Aestuatur, hanc venali incuria aquarius atque
Immundum pecus inficiunt vermesque natantes (26—30).

U gradu su zdravstvene i higijenske prilike vrlo loše:

Illa quidem primum nostri teterrima portus
Pestis, odor latrinarum foedumque macellum,
Aedibus et Divum putrefacta cadavera et atris
Carceribus missa effuvia; auram haec cuncta venenant
Vitalem, incutiunt morbos et funera adaugent. (33—37)

U drugom dijelu pjesme aludira se na ondašnje političke događaje, vjerojatno iz god. 1813. za vrijeme posljednje borbe (ustanka) protiv Francuza. To zaključujem iz st. 37—41:

Tecum ego de his usque loquaciter; at mihi tu nec
Verbum de agresti concitu deque Brenensi
Principe, qui medius summa cervice micabat
Inter silvestres homines a sole perustos,
Horridulos inter flores ut lene papaver.

Tko je *Brenensis princeps* i na šta misli pod *agrestis concitus*? Gotovo je sigurno da se ovdje radi o ustanku seljaka iz dubrovačke okolice koji je god. 1813. vodio dobrim dijelom Dživo Natali. Ustanku u Župi (Brenum)i Brgatu pridružuje se i seljaci iz Konavala⁹.

⁸ Ove pjesme samo spominjem na str. 421 Radova Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knj. II, 1964.

⁹ Isp. o tom Lujo Vojnović, *Pad Dubrovnika*, II (1807—1815), gl. III: Posljednji let slobode (1813—1814); 1. *Ustanak*, str. 135—195.

O ovim događajima napisao je naš pjesnik dvije deseteračke junačke pjesme¹⁰. One nam ovdje mogu korisno poslužiti. Druga od njih govori upravo o ustanku pod vodstvom Vlaha Kaboge i Dživa Natali. Isp. sljedeće stihove:

A vlada ih Spaletiću Vlaho
Junačkoga srca i koljena.
S njima su se taj čas sadružili
Svi Župljani i svi Brgačani
Ki ne mare u boju zginuti
Za slobodu opet gradu dati
Stijeg i Vlasi na zide staviti.
..... (55—61)

Praktično, glavni junak i organizator bio je Dživo Natali. Isp. stihove:

Njima vlada Nataliću Ive
Slavni junak, rođen od junaka,
Komu siva na čelu poštenje
Žari a dušu ljubav od slobode.
.....

U našoj latinskoj pjesmi spominje se nadalje i neki *patronus*:

..... quem urbs Venetum et Germania vidit
Clara, viatoris complentem munus acerbum.
An consanguineo tacitus gaudebat honore
Sceptra animo fraterna potestatemque volutans? (58—61)

Vrlo je teško odrediti na koga Hidža ovdje aludira. Događaji, naime, onoga vremena nisu poznati u detaljima. Pa ipak može se naslućivati da je ovdje riječ o Ivanu Kabogi, bratu Bernarda Vlaha Koboge¹³. St. 60—61:

An consanguineo tacitus gaudebat honore
Sceptra animo fraterna potestatemque volutans?

mogli bi se, dakle, odnositi na njega¹⁴. Ova je, prema tome, latinska pjesma pisana ljeti 1813. god., neposredno pred ustanak koji je buknuo u oktobru te godine.

Treća pjesma pod naslovom *sermo* predstavlja satiru na pisare u Dubrovniku. Pjesnik u početku izlaže predmet (st. 1—4):

Magnum inter scribas urbis certamen obortum est,
Causa fuit lucri partitus, namque recentes
Scribae, quisquam suam partem sibi sumere mavult;
Acriter antiqui dempto Faccenda recusant.

¹⁰ Vidi knjižicu: *Dubrovnik god. 1813.* — Dvije izvorne političke pjesme Dr. G. H., *Dubrovnik* 1875. (P. F. Martekini).

¹¹ Vlaho Brnja Kaboga 12)

¹² L. Vojnović, *o. c.* str. 161.

¹³ Kako je kasnije cijeli zbor ustanika slijepo predao komandu Kabogi, nije dosad objašnjeno. Isp. L. Vojnović, *o. c.* str. 164—165.

¹⁴ Trebalo bi proučiti memoare Frana Bone i Džina Natali, osobito ove Natalijeve (*Memorie sull'insurrezione dell'* 1813, ed. Gelcich, Wien 1892).

U satiri nalazimo više lica: Faccenda, Righius, Marinus, Monoculus. Svi oni navode razloge zašto zaslužuju veću plaću. Righius se najviše žali na ženu koja mnogo troši:

.....res dura mihi atque incommoda coniunx
Est, quae exquisito ornatu cultusque lepore
Omnem confringit censum torquetque maritum.
Hinc quod iure meum, socii, mihi reddite, namque
Scriba uxorius indigeo magis omnibus.....(9—13).

Marinus dodajući ističe svoj rad na raznim prevođenjima (14—26). *Monoculus* scribarum ima brige oko udaje kćeri, zabrinjava ga, tobože; nemoral u gradu

....Pestes geminae et scelera urbis
Immundi scortatores turpesque cinaedi (34—35)

U tim svadama i podvalama navode oni stare prepirke među vlastelom, upiru prstom na karakter nekih senatora (46—58). Izvgravši ponovo ruglu Monokula što raskida kćerkine zaruke tražeći bogatijeg zeta, obara se pjesnik na nekog pisara *litterularum*:

..... Hic amicos
Absentēs culpat, praesentibus assentatur,
Visa foras eliminat et commissā tacere
Nescit; nunc quod amat, certe cras oderit; aura
Mobilior tenui pelagique volubilis unda. (70—74)

On ipak, kaže pjesnik, ima veću plaću jer mu žena oblijeće oko senatora. i drži s njima vezu. Na Lopudu pričaju o nekim njegovim vezama s drugim ženama, pa ga i zbog toga drugovi ismijavaju. Tako njihovim prepirkama i ogovaranjima nema kraja:

..... Tantam nequeunt componere litem
Matronae patresque graves carique sodales;
Quod mirum nec amicarum dulcissima vota
Secretaeque faces furtivaeque gaudia noctis.

Čini se da ova pjesma datira iz prvih godina austrijske vlasti u Dubrovniku. Tačno se, ipak, ne može odrediti koje je godine nastala.

Posebno mjesto među Hidžinim latinskim pjesmama zauzimaju *epistulae*. I one kao i *sermones* govore o svakodnevnom zbivanjima. U Naučnoj biblioteci u Dubrovniku pod brojem 433 čuva se Hidžin autograf koji sadrži 4 epistule Džonu Rastiću¹⁵. Ove epistule nastale su po svoj prilici u godinama 1772—1775 (Restijeve epistule na koje ove Hidžine aludiraju datirane su god. 1771. i 1773). Ovo bi, čini se, bile najranije Hidžine latinske pjesme. U svima on Rastiću prigovara što piše lascivne pjesme. *Prva epistula*. Pošto je naveo nekoliko primjera za razjašnjenje osjetilne varke, obraća se pjesnik Rastiću:

¹⁵ U svom člančiću *Đuro Hidža i Junije Resti*, *Živa antika* XV, 1 (1965), izložio sam ukratko sadržaj nekih epistula Džona Rastića i spomenuo ove Hidžine epistule.

Et tu (credere quis poterit), suavissime Iuni,
 Somnia vera putas? vanis fiducia formis
 Est tibi? Nutrices mitte haec narrare pusillis (25—27)

Snovi imaju izvor u ljudskom djelovanju (42—45). Ljudi raznih profesija i interesa imaju razne snove. Onaj, npr., kome je sve u seksualnom uživanju:

Hic postquam placidae dederat sua membra quieti
 Defessosque artus somno lassaverat, olli
 Spurca lupanari solet apparere relicto
 Saepe lupa inguinibusque patens et pectore nuda
 Tunc hilari vultu sopitum clamet amantem:
 Eia age, rumpe moras et sueta ad munia surge (73—78)

Nastavljajući prikazuje san rimskog pjesnika Kornelija Gala. Naime, u jednoj od pet Pseudo-Galovih elegija opisuje se Galova ljubav prema nekoj djevojci koja se zvala *Candida*. Bilo je nemoguće sakriti tu ljubav:

Nec minus ipsa meas prodebant somnia curas,
 Somnia secreti non bene fida mei.
 Nam cum sopitos premerent obliviae sensus,
 Confessa est facinus conscia lingua suum (29—32).

Sve je ovo potpuno udešeno prema Pseudo-Galovoj elegiji koja počinje:

Restat adhuc alios turpesque revolvere casus,
 Atque aliquo molli pascere corda ioco.

Hidžini stihovi 109—114:

Candida, cur cessas? en lux inimica propinquat,
 Diffugiunt umbrae secretaque pignora amantum.
 Non procul a Gallo genitor recubabat amatae;
 Illius ad nomen subito surrexerat et iam
 Praesentem credit natam, tunc lumine cuncta
 Attento loca lustrat

odgovaraju potpuno st. 33—38 Pseudo-Galove elegije:

Candida, clamabam, propera: cur, Candida, cessas?
 Nox abit et furtis lux inimica venit.
 Proximus at genitor mecum comitatus amatae
 Virginis in gelida forte iacebat humo,
 Illius ad nomen turbatos excitat artus:
 Exilit et natam credit adesse suam,
 Omnia collustrans.....

Spomenuvši tako neke primjere snova ističe pjesnik kako njega nisu morile ljubavne muke:

Nulla meam certe conturbat femina vitam,
 Me meretrix non ulla tenet, non ulla quietum
 Sollicitat pectus, nulla et mihi cognita lustra (130—132)

Ovo je, međutim, teško vjerovati jer sadržaj njegovih ljubavnih pjesama na našem i talijanskom jeziku očito govori da je Hidža strasno volio i imao svoj ženski ideal kojemu je upravljao mnoge svoje pjesme. Nije nam, doduše, poznato ime njegove drage. Kao što s pravom smatramo da su pjesnici Katul, Tibul, Propertije i Ovidije ipak stvarno voljeli te nadahnuti u pjesmama izrazili svoj istinski eros, tako je to i u Hidžinoj ljubavi. Ali, iz gornjih stihova Hidža nam se čini neiskrenim. Istakavši moć Venere na primjerima ljubavi kod heroja i bogova (npr. Ahila i Pentesileje, Herkula i Omfale), završava epistulu pomalo moralizatorskim tonom:

Pol equidem infandi est magna potentia amoris.
Pollet amor multum, magis ast sapientia pollet;
Spumigenamque deam superat Tritonia Pallas
Dummodo ne quaerat Phrigio sub iudice malum.

Druga epistula. Pjesnik u početku ističe da je od malih nogu bio miljenik Apolona i Muza:

Progenies dilecta Iovis Tymbreus Apollo,
Incola Parnassi, primis me instruxit ab annis
Dulcia concordī meditari carmina cantu;
Serta dedit capiti puroque in fonte lavavit

Oni su mu zabranili pjevati lascivne pjesme, i on ih odriče:

Ite procul Veneres, procul ite cupidinis artes,
Ite lupanares, lenae, meretricula, cunnus,
Mentula, quidquid et in toto est abscoeniū orbe,
Materies nostri tantum celebrata poetae (38—41).

Ovi nas Hidžini stihovi podsjećaju Marcijalovih epigrama. Prigovorivši ponovo Rastiću što piše lascivne pjesme:

Lasciva semper, Junī, versaris arena (42)

i izrazivši bojazan da će mu one pokvariti srce:

Difficile est spurcos animo divolvere versus
Infectasque animi pariter servare latebras (48—49).

opet se dotiče Kornelija Gala. Kad je, naime, pjesnik Gal bio legat (guverner) u Egiptu, zaljubi se tamo u neku Grkinju, *sed propter ingravescētem iam aetatem eius libidini satisfacere non potuit*. Da je, kaže naš Hidža, Gal u Egiptu tada čitao ove Rastićeve lascivne pjesme:

Non Argiva tuo (sc. Galle) mulier succurrere morbo
Tentaret digitis nil proficientibus et non
Languida penderet primo in luctamine penis (67—69)

Ovdje se Hidža poveo za Pseudo-Galovom elegijom koja počinje:

Missus ad Eoas legati munere functus
Tranquillum cunctis nectere pacis opus.

Citirane Hidžine stihove možemo uporediti sa stihovima Pseudo-Gala:

Contractare manu coepit frigentia membra,
 Meque etiam digitis sollicitare suis.
 Nil mihi torpenti, nil tactis profuit illis,
 Restitit in medio frigus ut ante foco (57—60)

Rastić se, međutim, kaže pjesnik, može osloboditi tih lascivnosti. Ako prestane pisati takve pjesme, neće ga više ni mučiti lascivni snovi. *Treća epistula*. Rastić ipak ne prestaje da se zanima za snove i da piše lascivne stihove:

Te cantante tuus sublata fronte Priapus
 Turgidus erigitur labrumque apponit avenae
 Ipse suae

Oni mu potpuno zaokupljavaju duh. Upozorava ga pjesnik da bude na oprezu jer bi to mogla saznati javnost. Međutim, sve su molbe uzalud:

Iam te nulla meae valet obiurgatio linguae
 Flectere, nam electum mavis percurrere campum.

Četvrta epistula. I ova posljednja epistula tretira isti predmet kao i prve tri. Napisana je u ironičnu tonu: Rastić je prikazan kao svećenik Venerin koji se upravo sprema da u njezinu hramu prinese žrtvu. Na koncu pjesnik odustaje od savjetovanja:

Tu tua habeto tibi, sine eis ego vivere malo,
 Nam magis atque magis sine eis contentus habebor.

Prikazane epistule, kako smo spomenuli, datiraju iz mladosti Đura Hidže i to između god. 1771—1775. Možda je neke od njih pisao u Dubrovniku za vrijeme ljetnih praznika (Hidža je god. 1771. bio otišao na studij u Bolorju i nešto tamo a nešto u drugim gradovima Italije ostao sve do 1781. god.). Nije isključeno da je neka od epistula napisana i u Italiji. Iz Hidžina latinskog jezika, pogotovo ako uzmemo u obzir ove epistule, vidi se dobro poznavanje medicinskih latinskih termina, osobito iz anatomije. Na osnovu ovih njegovih latinskih pjesama lako se uvjeriti da je naš pjesnik čitao rimske elegičare (u jednom ga pismu npr. Džono Rastić moli da mu posudi tekstove Ovidija i Gala te da ga obavjesti o datumu putovanja u Italiju), a i Horacija. U onim njegovim pjesmama pod naslovom *sermones* konstatiramo uticaj dikcije Horacijevih *Sermones*.

Latinske pjesme Đura Hidže, istina, nemaju velike literarne vrijednosti i spadaju u „govorljivu latinsku poeziju“ (Kombol). Mada je u književnom stvaranju 18—19. stoljeća latinski jezik još jednako živ kao i svaki drugi, ipak su neki naši latinisti, npr. Zamanja i Ferić smatrali podesnijim stvaranje na materinskim jezicima. Slično je mislio i naš Hidža. U elegiji *Ad Antonium Liepopilli latinos versus scribentem* prigovarajući prijatelju što piše pjesme na latinskom kad može na našem jeziku ističe i to da on nema ambicije da bude latinski pjesnik. Isp. ove interesantne njegove stihove:

Felix *Cunichius* montem conscendit et illi
 Proxima succedit Musa, *Zamagna*, tua.
 Excipiunt laeti Ennius atque Lucretius aequae
Staiadem docti carminis artificem.
 Ultimus e nostris salibus perfusus Horati
 Eluxit magno *Restius* ingenio.
 Profuit his multum Graiae doctrina Camenae
 Et Romae comites et labor assiduus,
 Famaque Loiolidum totum difusa per orbem,
 Aeternare suos ingeniosa viros.
 Cur ego Romulidum tecum sermonibus utor,
 Pol miranda est res et tenebrosa tibi.
 Discussio tenebras omnes mirandaque facta
 Dum fateor nullo laudis amore trahi.
 Nec me cura tenet Pimpleum scandere montem,
 Furcillos metuo flagraque Pieridum. (55—70)

.....

Ovi su stihovi interesantni i zbog Hidžina misljenja o nekim našim latinistima. I podatak o Staju zaslužuje pažnju: Hidža Staja dovodi u vezu i sa Enijem.

Da su neki latinsti smatrali latinski jezik nepodesnim za prevođenje iz drugih književnosti dokazuje Hidžin epigram istom *Antoniju Liepopilli*. Isp. st. 7—10:

Sed desiste italos foetus italosque lepores
 Musarum latiis reddere carminibus.
 Nam male conveniunt verbis viventibus illa
 Verba diu tenebris semisepulta Remi.

Hidža je mnogo vrednijim smatrao svoj rad na narodnom jeziku, pogotovo svoj prevodilački rad.

Naš je pjesnik, kako je poznato, pisao pjesničke poslanice i na našem jeziku „iz kojih progovara znalac Horacija i konzervativni Dubrovčanin“ (Kombol). Sačuvano je desetak ovih poslanica: Džonu Rastiću, Matu Đorđiću, Baldu Gociću, Jakobu Betondiću, Ivu Salatiću, Ivu Altesti, Đuru Feriću, Pjerku Sorgo, Antunu Sorgo, Franu Appendini, Gjanu Vlajki, Brnji Zamanja i Urhanu Appendini.

Objavljene su samo tri: Ivu Salatiću, Pjerku Sorgo i F. Appendini. Kako u nekima od njih ima odraza Horacijevih misli, ovdje ćemo se ukratko i na njih osvrnuti. Horacijevo *carpe diem* lijepo je izraženo u poslanici Baldu Gociću (Gozze):

Na srce zlu ne daj, nek od svud nalita,
 Dok moreš uživaj, ne prima smrt mita:
 Nit išta da odnijet,
 Moj Baldo, na oni svijet.

.....

Život je, kaže pjesnik, dječja igra:

Srće oni slijepaški kroz krvi boj kleti,
 Trga se junaški visoko se ispeti,
 Snađe ga nu kruta
 Smrt slave sred puta.

Nekome varljiva svim sreća ugodi,
 Grimizom nek siva, nek svijetom gospodi,
 Na tuđu tko sjedi
 Strah s njim je i bijedi.

Taj za steć dost blaga bijes trpje valova,
 Vas život morskā ga pućina radova,
 Nasljednik razmetan
 Da isplavi sve u dan.

Trga dušu knjiŹnik i tijelo dan i noć
 Da slavni zatoćnik bud ine znanjem proć;
 Gladan je, go i bos,
 Satre ga zavidnos.

.....
 Trstenskog kraj vira, gdje je sjena i trave
 BeztuŹna pun mira provodi danke tve;
 Da je zdravlja i nada
 Nu dalek od grada.

Kad ćitamo ovu poslanicu dolaze nam u pamet Horacijeve *Sermones* osobito satira I 1 (osuda lakomosti), II 6 (Grad i selo), i nekih epistula. Ali, dakako, uŹivanje na imanju izvan Dubrovnika ne moramo shvatiti samo kao Horacijeve ili Vergilijeve reminiscencije. Ovo naroćito vrijedi za vlasteoski staleŹ koji se je u 17—18. stoljeću iz poznatih razloga povlaćio iz javnog Źivota i Źivio na imanjima u dubrovaćkoj okolini.

U poslanici Jakobu Betondiću savjetuje prijatelju da Źivi u samoći baveći se poljoprivredom, ali da ne zapusti poeziju:

Tve pjesni letjet će od roda do roda
 I u ustih cavtjet će slovinskog naroda,
 Vremena i zlobe moć
 Neće njim vrha doć.

Ove posljednje stihove, mada predstavljaju opće mjesto, moŹemo upoređiti sa Hor. Carm. III 30, a i sa Ovid. Metam. XV, 871—872.

Svog roćaka Ivu Altestija u jednoj poslanici tješi naŹ pjesnik da mu ublaŹi tegobe starosti i sljepoću. „Pjesma će ti, kao i Homeru, olakŹati muke“:

Utjeha ti si i Źtit naŹega jezika
 I ostatak poglavit starijih pjesnika,
 Sja s tvoga razbora
Urednost govora.

.....
 Sahrani tvoj trud stara pisma mila
 S davnosti i zloćstva ka bil bi dospila,
 Slava u kim ćti sada
 Graćana i grada¹⁶.

¹⁶ Ivo Altesti (1728—1816), pjesnik, prepisivać, biograf 18. stoljeća, vrlo zasluŹan za knjiŹevnost. O njemu vidi M. Pantić, Sebastijan Slade — Dolći, Pos. izd. SAN, CCLXXXVIII, od. lit. i jez. knj. 7, Beograd 1957, str. 125—126; Isti, Rukopisi negdaŹnje biblioteke Bizaro u Historijskom institutu u Dubrovniku, *Analī Historijskog instituta u Dubrovniku* knj. VIII—IX, Dubrovnik 1962, str. 559.

Slična je sadržaja i poslanica Đuru Feriću: tješi ga zbog slaba vida i opće tjelesne slabosti: „Smrt mora doći“, kaže pjesnik, „ali je tvoja pjesnička slava vječna“:

A nadasve sve priči one ke si sklapao
Vadeć skuta iz plodnoga
Njih jezika slovinskoga,
Ke da uskrсне bil bi onako Fedro pisao¹⁷.

Poslanica Antunu Sorgo interesantna je i zbog sličnosti sa sadržajem prve spomenute latinske pjesme *sermo ad amicum*. Poznatom frankofilu prigovara pjesnik što neprestano izbiva iz Dubrovnika:

Nu lele! rodni stan omrzo tebi je
Da hlepiš noć i dan van njega poč prije
I izvijat krajine
Jak vjetar planine.
Srce nam vik veže moć skrovne ljubavi
i silno priteže k'rodnome državi
Nać da izvan nje nigdir
Nije dano cilni mir.

Početni stihovi ove poslanice:

Lijepo je poznavat izvanjske države
Ter željno razgledat polja i dubrave,
I brda i rike
I doli razlike;
Pak svijetle pohodit gradove, ljudska obijes
U ke se hotje zbit za tjerat veću bijes
.....

sp. sa početnim stihovima spomenute latinske pjesme:

Suave peregrinas gentes invisere, suave
Multorum mores populorum noscere, quidquid
Tardus agit nostro divisus ab orbe *Britannus*,
Quidquid *Gallus* amet, quidquid meditatur *Iberus*;
.....

U poslanici *Brnji Zamanje* ističe Hidža Zamanjin pjesnički talenat, njegovu slavu u Italiji i u Dubrovniku. Isp. stihove;

Velji Omero s maglom grčkom staše pokriven
A po tebi ruhu u rimskom sjaje odiven;
Hoć znat kakva je sunca zraka,
Digni zastor od oblaka.
.....

¹⁷ Aluzija na *Fabulae* ab illyricis adagiis desumptae (1794).. Štampano ih je 113, u rukopisu je ostalo 346. Ferić je prevodio, kako je poznato, uz ostalo i Fedrove basne (1813), napisao život Esopov (u rukopisu), U njegovim djelima osjeća se u prvom redu uticaj Horacija (isp. njegove parafraze psalama i parafraze Horacijevih Carmina). Nisu proučeni njevovi latinski epigrami, u kojima se uz ilirsku tematiku naročito ističe njegova duhovitost.

Tak tve pjesni ke se jasne s uma bistrine,
 Njih spomena vik s porazne smrti ne gine,
 Rvat će se s tijekom vika
 I temeljit glas pjesnika.

Zadnju strofu isp. sa Horac. Garm. III, 3,6—7. . . „Multa pars mei vitabit Libitinam“ (. . . moj bitak najveći/sasvim poraznoj smrti će uteći“ — kako sam Hidža prevodi).

Iako se ne može govoriti o nekom značajnom uticaju Horacijeve lirike na Hidžine originalne pjesme, ipak osobito u ovim njegovim poslanicama na našem jeziku primjećujemo tragova pjesnika iz Venusije. To je shvatljivo kad znamo koliki je trud naš pjesnik učinio prevodeći Horacijeve pjesme. I spomenute poslanice kao i druge njegove pjesme na našem jeziku dokazuju da je Hidža dobro poznao dubrovačku književnost 15—18. stoljeća. To nam pokazuje naročito dikcija njegovih prevoda rimskih pjesnika.

DODATAK

Za ilustraciju Hidžinih latinskih pjesničkih poslanica donosim ovdje u cjelini pjesmu *sermo* 1 iz autografa:

Aestivus calor atque fori strepitus cunctisque molesta
 Indago scelerum, demas si e patribus unum
 Quem socium bona vel mala sors tibi, nescio, iunxit.
 Haec te praecipue defessum urbemque perosum
 In rus compulerant cara cum coniuge cumque
 Ingenti librorum arca, quo te tua laetum
 Villula frigidulo excepit formosa recessu.
 Hanc circum virides frondescunt undique iunci
 Et tenuis glaucas frondes extollit arundo.
 Rivulus haud procul errumpens e rupibus altis
 Splendidior vitro, musco circumlitus udo,
 Obstrepit et salsum mox sese immittit in aequor.
 Piscibus omnigenis locus hic exuberat atque
 Fructibus eximiis variisque virescit opimus.

Serius exorians te ardenti lampade Phoebus
 Calfacit et citius fugiens se montibus abdit.
 Nusquam pampineae te deficit arboris umbra,
 Mollibus et Zephiri mulcentes aera pennis;
 Valde exoptatum ferventi aestate levamen.
 Servabunt haec incolumem sextilibus horis
 Atque abigent febres aegrotandique timorem
 Corporibusque animisque gravem. Sic otia grata
 Sectatus placidae captabis commoda vitae.
 Sunt mage vitales ruri mortalibus auae
 Lympharumque magis potu natura salubris;
 Haud qualem urbanus pariter bibit incola necum
 Quaeque ortu in primo pura est et frigida, sed, dum
 Defluit effosi cava per declivia montis,
 Aestuat, hanc venali incuria acquarius atque

Immundum pecus inficiunt vermesque natantes.
 Adde etiam (hocque magis cunctis infestius est) quod
 In domina plures exhalant urbe mephites.
 Illa quidem primum nostri taeterrima portus
 Pestis, odor latrinarum foedumque macellum
 Aedibus et Divum putrefacta cadavera et atris
 Carceribus missa effluvia; auram haec cuncta venenant
 Vitalem, incutiunt morbos et funera adaugent.

Tecum ego de his huc usque loquaciter, at mihi tu nec
 Verbum de agresti concitu deque Brenensi
 Principe, qui medius summa cervice *micabat*
 Inter silvestres homines a sole perustos,
 Horridulos inter flores ut lene papaver,
 Usque gregi proprio formidandus? premit asper
 Iudex namque malas iligna compede linguas,
 Surreptasque novo repetit percalidus astu
 Nassas. In rurale scelus tam cernit acutum.

Ille Umblam venit scriba comitante suisque
 Circumspectus ubique satellitibus roseaeque
 Anteibant hastae, praeclari insignia regni.
 Tu quoque spectatum accessisti cum sale multo
 Cumque iocis variis plenoque leporibus ore.
 O quot ibi lusus, quot ludicra quotque faceta
 Dictaque factaque sunt! Tu si non pendis amico
 Cuncta latent illum penitus semperque latebunt.
 Principis hic uxor facunda, facetus et ille
 Giorgiadum maior, lepidis sermonibus, ambo
 Alternove sales apti lususque movere.
 Comiter urbaneque palam sunt plura iocati.
 Patronus quid? quem urbs Venetum et Germania vidit
 Clara, viatoris complentem munus acerbum.
 An consanguineo tacitus gaudebat honore
 Sceptra animo fraterna potestatemque volutans?
 Sive homini emunctae naris risus ellicuere
 Verba rotunda, supercilium grave fronsque severa
 Fratris, dum populo leges et iura novabat?

Nescio quid credam et fluito suspendus et anceps,
 Haec salibus conspersa tuis cupide opto videre,
 Seu numeris mage sive lubet sermone soluto.
 Quod tu si facies, sanum servabit Apollo
 Augusti a medio nonas septembris ad usque.

Sarajevo,

Ž. Puratić.

RÉSUMÉ

Ž. Puratić: ĐURO HIDŽA (GIORGIO HIGGIA) ET SES ÉPÎTRES

L'auteur présente les épîtres de Đuro Hidža (1752—1833), notre latiniste connu de Dubrovnik. Hidža écrivit ses *sermones* et ses *epistulae* en latin et ses épîtres en serbo-croate. Dans ces poésies, il parle des événements quotidiens, fait allusion à la situation politique, ridiculise ses concitoyens. Dans un grand nombre de ces poésies, on constate l'influence de la diction de *Sermones* d'Horace. Certaines de ses poésies font allusion aux premières poésies de Džono Rastić (Resti).